

Despre transhumanță și economie de piață în satul Tilișca (sudul Transilvaniei)

Constantin Marin

Centrul de Cercetări Antropologice

Lucrarea de față examinează modelul cultural adaptativ ce definește comunitatea pastorală românească de la Tilișca (sudul Transilvaniei). Economia pastorală este descrisă în acest caz ca un set de strategii de ordin ecologic ale păstorilor locali (cu privire la habitatul acestora, organizarea socială a stânei, și relațiile cu mediul natural). Contextul istoric al transumanței pastorale din sudul Transilvaniei, precum și mai multe comparații etnografice, sunt folosite pentru o înțelegere similară și diferențială a ecologiei culturale a satului Tilișca. Adaptarea tilișcanilor la economia de piață contemporană este considerată ca un posibil model de dezvoltare, de extins la nivelul altor sate românești de astăzi.

Lucrarea de față își propune abordarea modului productiv specific comunității pastorale de la Tilișca în termenii adaptării acesteia la mediul social și natural înconjurător. În antropologie, atare abordare este definită în mod curent drept "ecologie culturală", o noțiune datorată lui Julian H. Steward în legătură cu "studiul proceselor prin care o societate se adaptează la mediul său"; astfel de procese pot fi de ordin istoric (bazate pe împrumutarea unor modele culturale adaptative din alte societăți), dar și tehnic-adaptativ la nivelul inovațiilor locale din planul locuirii sau metodelor de valorificare a resurselor naturale; procesele adaptative țin seama totodată de factorii biologici legați de reproducere și creștere în societățile umane (cf. Steward 1976, 43-50).

Din perspectiva ecologiei culturale, vom examina modelul cultural adaptativ practicat în Mărginimea Sibiului, cu privire specială asupra satului Tilișca (o comunitate cuprinzând peste 1500 de membri), cu un mod de producție întemeiat pe transhumanță. Suntem interesați în a înțelege relația dintre tipul habitat tilișcan și specificul mediului său natural; de asemenea, ne vom referi la

adaptarea tehnicilor pastorale locale, la economia de piață contemporană. Amplasamentul Tilișcăi, organizarea familială a economiei pastorale, precum și aspectele de cultură materială ce definesc satul respectiv în zilele noastre, sunt date relevante pentru potențialul adaptativ al satelor românești actuale, în special al comunităților păstorești.

Situăm lucrarea noastră într-un context teoretic reprezentat de abordările istorice ale transumanței în spațiul românesc (cu evidențierea specializării transhumante multi-seculare a "mărginenilor" sibieni (cf. Veress, 1927; Hașeganu, 1941; Prodan, 1944; Constantinescu-Mircești, 1976), precum și de abordările de tip sociologic (Conea, 1935; Herseni, 1939) și etnografic (Vuia, 1964), caracterizate printr-o viziune monografică și de tipologie a vieții pastorale în spațiul românesc. În sfârșit, adăugăm lucrării noastre o perspectivă comparativă menită a pune datele etnografice asupra transumanței la români într-un raport similar și diferențial cu practicile pastorale din alte culturi (în primul rând, din Balcani și Europa Occidentală, dar și din arii culturale mai îndepărtate, respectiv Africa de Nord, America de Sud și Asia

Centrală); scopul acestor comparații este de a ilustra diversitatea modelelor culturale adaptative specifice vieții pastorale, și de a permite o generalizare teoretică a datelor despre transhumanța din Carpați.

Ecologia culturală a satului Tilișca

După 1989, în contextul acțiunilor de “fraternizare” a unor comunități rurale românești cu localități din Europa Occidentală (la inițiativa organismului internațional “Operation Villages Roumains”), satul Tilișca din Mărginimea Sibiului² s-a “înfrățit” cu așezarea franceză din Aubais. Printre inițiativele comune, ale Asociației Tilișca-Aubais (creată în martie 1992), s-au numărat dezvoltarea turismului rural, organizarea unor festivități și a unor vacanțe școlare în colaborare. Ca urmare a acestor acțiuni, în 1995 avea să fie editată publicația “Tilișca se prezintă”, în fapt o prezentare istorică, geografică, etnobotanică, demografică și economică a satului Tilișca. Localnicii își definesc în acest caz amplasamentul propriei comunități într-o mică depresiune³, la o altitudine de 580 metri deasupra nivelului mării; de asemenea, se menționează că în posesia comunității locale se află 293 de hectare de teren agricol, 207 hectare de pășune și 212 hectare de fânețe. Cadrul natural deosebit de pitoresc nu este însă singurul temei al interesului turistic exercitat de Tilișca pentru francezii din Aubais; o descriere a ecologiei culturale a comunității de la Tilișca relevă în plus potențialul economic al acesteia, într-o relație adaptativă cu ecosistemul înconjurător.

Într-adevăr, valorificarea culturală a biotopului local pune în evidență două “vetre” de locuire: satul propriu-zis, o structură alungită pe văile râurilor Lunca și Valea, la o altitudine de 450-600 metri, și o zonă colinară, la altitudinea de 750-1200 metri. În vreme ce solul brun al vetrei inferioare permite cultivarea de cereale, legume, pomi fructiferi, platourile dealurilor sunt favorabile pășunilor și fânețelor⁴. Dife-

rența de altitudine delimitează astfel ritmul locuirii umane – permanent de-a lungul celor două râuri – însă orânduit după anotimpuri, pe creasta colinelor. În consecință, o altă distincție culturală opune *vila* sătească (casă pe două niveluri, construită din cărămidă și acoperită cu țiglă) și *coliba* pastorală (amenajare unicelulară din lemn, pentru uzul sezonier al oierilor locali)⁵.

Într-o perspectivă istorică, platourile limitrofe Tilișcâi au îndeplinit în trecut o funcție de apărare pentru diversele centre de reședință ale locului: vestigiile paleolitice ale dealului Proboi, cele dacice de pe Cățânaș, sau deja cetatea medievală de pe dealul Cetate – atestă dacă nu o linie directă de continuitate cu așezarea contemporană, oricum niște antecedente importante ale adaptării culturale. Zona rezidențială actuală a Tilișcâi ține seama totodată de avantajele multiple ale solului agricol, de cele două râuri, ca și de nivelul mai înalt al temperaturii din depresiune (6 C, media anuală), în raport cu 2 C, la peste o mie de metri.

Destinația culturală a florei și faunei celor două niveluri de locuire este și ea diferită: valoarea alimentară a cerealelor și legumelor cultivate în grădinile Tilișcâi este completată de valoarea curativă a plantelor medicinale sălbatice de pe colinele înconjurătoare; se cuvine amintită în același timp categoria specială a vegetației de utilitate rituală (situată când la altitudine înaltă, precum bradul și stejarul, când la poalele platourilor submontane din jur, cum este cazul spicului de grâu). În acest caz, efortul cultural (elaborat, empiric) pare destinat cu prioritate consumului alimentar, în vreme ce creația spontană a naturii este însoțită de o manieră terapeutică. Astfel, potențialul ritual al plantelor din preajma tilișcanilor orientează acțiunile umane fundamentale (de pildă, începutul anului agricol, sau pastoral) și oferă acestora o referință de ordin augural (cu privire la sănătate și abundență).

Circuitul bunurilor și valorilor între tilișcani și ecosistemul lor se verifică, de

asemenea, sub raportul faunei, în situațiile în care oamenii își dispută uneori oile cu lupii și cu urșii. Într-adevăr, oile sunt riguros contabilizate și marcate prin semne patrimoniale⁶; reproducerea lor este controlată, iar produsul ovin rămâne sursă a prosperității locale. În pofida acestui control, lupii și urșii “fac ravagii printre oi” și “coboară până pe ulițele satului” (cf. publicației *Tilișca se prezintă*). Atare descindere hibernală a sălbăticiunilor până în vatra locuită a Tilișcăi este urmată, în februarie, de o licitație organizată de primăria locală pentru închirierea, pe timp de vară, a dealurilor satului. Ritmul anotimpurilor devine atunci pentru tilișcani o măsură a negocierii lor neîntrerupte cu plantele, cu animalele, cu relieful, într-un cuvânt: cu natura.

Perimetrul stânei reprezintă criteriul socio-economic al populării estivale a colinelor Tilișcăi. În afara amenajărilor din lemn, teritorialitatea pastorală este circumscrisă de lătratul câinilor de la stână. Ca și oile, câinii ciobănești joacă un rol mediator în relația dintre oameni, pe de o parte, și animalele sălbatice, pe de alta. Vigilența câinilor asigură controlul a circa 100 de metri în jurul stânei.

Pe timpul iernii, ciobanii tilișcani își duc turmele de oi în alte ținuturi ale spațiului românesc, în căutarea unui climat mai cald pentru această perioadă a anului. Mobilitatea pastorală tilișcană transferă astfel exercițiul cultural adaptativ, practicat pe durata a șase luni în apropierea satului de reședință; uneori (ca, de exemplu, în Vâlcea), păstorii Tilișcăi închiriază colinele locale după modelul văraticului; în Dobrogea, aceiași păstori negociază cu agricultorii folosirea pe timp de iarnă a câmpiei. În asemenea cazuri, stânele itinerante ale ciobanilor tilișcani devin un fel de enclave zootehnice tradiționale în mijlocul habitatului agricol al Câmpiei Române. Într-adevăr, potrivit lui Vuia (1964, 21) și Donat (1966, 289), în satele Munteniei și Moldovei se practică în mod exclusiv păstoritul local, de o importanță redusă pentru economia autohtonă.

Ecologia culturală tilișcană relevă în aceste condiții leitmotivul asperității meteorologice, căci biografiile păstorilor locali abundă în detalii privind ploile și ninsoarea: “[Ca păstor]... ești tot timpul afară, tot ca un câne muiat de ploaie...” spune Ilie Palmeș (94 de ani), un vechi practicant al transumanței. Un alt detaliu recurent în evocările pastorale este hrana rece (slănina, pastrama), ce constituie în mod obișnuit dieta ciobanului transhumant. Astfel, iarna este asociată prin practica transumanței îndepărtării individuale de satul originar, precum și bucatelor reci (adeseaori negătite), și anume inversul ambianței familiale (cu al său corolar culinar: hrana gătită, caldă), de pe timpul verii, la stânele din prejma Tilișcăi.

Pentru ciobanii tilișcani, trecerea anotimpurilor se traduce deci prin regimul cultural alternativ (estival și hibernal) al păstoritului itinerant și al legăturilor cu comunitatea sătească⁷. În cele din urmă, atare alternanță întemeiază practica socială a transumanței de la Tilișca, în scopul adaptării acesteia la un cadru natural imediat sau îndepărtat.

Practicienii transilvăneni ai transumanței și economia de piață

Despre situația economică a satului Tilișca vorbește în primul rând înfățișarea caselor sale – adică *villac rusticac* –, construite pe două nivele, din cărămidă, și învelite cu țiglă. Astfel de vile compun în prezent cadrul domestic al celor mai multe din familiile satului. La un moment dat al muncii noastre de teren (în vara anului 1999) am numărat nu mai puțin de zece șantiere de construire de noi vile în Tilișca. După cum o dovedește imaginea de ansamblu a satului, dezvoltarea habitatului local se petrece uniform, ceea ce face ca la Tilișca să nu existe în planul civilizației materiale o distincție centru – periferie. Acest aspect de schimbare culturală contrastează predominantă destul de recentă (în anii '60 ai secolului trecut) a caselor din

lemn cu elementul constructiv principal, reprezentat în prezent de cărămidă și țiglă.

Izvorul prosperității tilișcane rămâne transhumanța pastorală. Conform registrului agricol al primăriei locale, 131 de proprietari tilișcani (în raport cu cele 568 de gospodării ale satului) se ocupă cu creșterea a 10.260 de oi. Este dificil de precizat însă numărul total al oilor localnicilor, din moment ce publicația "Comuna Tilișca" (1999) menționează 126 de oieri și 13.668 de oi. Atunci când sunt întrebați de acest lucru, ciobanii tilișcani dau numai cifre aproximative, rotunde, ale șeptelului ovin: "300 de oi" (Ion Bratu, 40 de ani), "vreo 400 - 500 de berbecuți [miei]" (Ilie Frăcea, 70 de oi), "750 de oi ale CAP-ului, 150 ale noastre" (Paraschiva Iuga, 70 de ani) etc. Într-o formulare vernaculară, Dumitru Răceu (50 de ani) spune că "am oi cât pentru două cojoace", fapt relevant pentru atitudinea discretă a tilișcanilor cu privire la patrimoniul lor ovin⁸.

Am amintit mai sus caracterul sezonier al economiei "ovicole" tilișcane. Spre deosebire de așezările învecinate (Săliște, Rod), care au abandonat ciobănia în favoarea unor ocupații agricole, industriale, sau negustorești, comunitatea de la Tilișca își continuă specializarea pastorală. Modul de viață al oierilor tilișcani se împarte, astfel, între *văratice* (păstoritul estival pe dealurile și văile din apropierea satului) și transhumanța propriu-zisă (iernatul oilor în câmpie, cu deosebire în Banat și Oltenia, dar și în podișul Transilvaniei, în Muntenia, în Dobrogea, și chiar Basarabia)⁹. În acest sens, viața pastorală a tilișcanilor se înscrie în modelul "transhumanței descendente" (munte - câmpie), descris de Romulus Vuia (1964, 189). Potrivit mărturiilor locale, drumurile transhumanței tilișcane pornesc practic spre toate punctele cardinale ale spațiului cultural românesc.

Aceste drumuri de transhumanță durează (în funcție de traseu) și o lună de zile. În trecut, ciobanii din Tilișca își duceau oile în câmpie și cu trenul¹⁰, însă actualmente acest lucru nu mai este posibil datorită costului ridicat al închirierii vagoanelor de către

SNCFR (3 milioane lei, în 1999), potrivit lui Ioan Bratu. Motivația deplasărilor transhumante este în primul rând una climatică: pentru că la Tilișca, pe timp de iarnă "ninge iute" (Ioan Bratu), oile au nevoie de clima mai blândă a câmpiei.

Pentru ciobani, păstoritul transhumant este evaluat, desigur, sub raport mercantil: "mergem la oi pentru bani" (Ilie Frăcea). Faptul că transhumanța este înțeleasă, întâi de toate, ca mod de producție evidențiază caracterul lucrativ al economiei pastorale tilișcane; ciobanii locali nu sunt așadar preocupați numai de "asigurarea subzistenței" (trăsătură definitorie atâtor sate românești actuale) ci și de o reală "dezvoltare comunitară".¹¹

Cum este însă organizat acest mod de producție? Implicațiile transhumanței se resimt în planul efortului fizic personal și în cel al organizării familiale al stânci estivale (ca unitate de viață social-economică), dar mai ales sub raportul investițiilor și riscurilor de tot felul care condiționează această ocupație. Într-adevăr, pe timp de vară multe din familiile tilișcane își mută habitatul pe platourile sub-montane învecinate. Elevii tilișcani beneficiază, din acest motiv, de o vacanță mai timpurie (începând cu 15 mai). Baciul, cap de familie (precum Zeicu Nicodin, 55 de ani), sau Ioan Bratu, de care am mai amintit, coordonează activitatea întregului grup domestic, păstrând totodată legătura cu satul de reședință și cu piața. Auxiliarul acestei activități este automobilul românesc de teren (ARO, de mulți ani intrat în dotarea tehnică a majorității gospodăriilor tilișcane. Băcița (de exemplu, Maria Bratu, 31 de ani, Eugenia Poenariu, 58 de ani, Stana Voicu 62 de ani) îndeplinesc la stână sarcinile prescrite statutului lor feminin și în gospodăria sătească: pregătirea mesci, a brânzei, spălatul rufelor etc. Copiii deprind de la vârstă fragede (7 - 10 ani) roluri pastorale precum cele de "boitar" (supraveghetor al oilor), "strungar" (cel care mână oile din strungă, la muls) etc.¹² În afara familiei, la stână muncesc și ciobani angajați temporar

(de pildă, Costică Munteanu, 29 de ani, din Suceava, la stâna lui Ioan Bratu).

Atât estivajul, cât și iernarea oilor în câmpie presupun închirierea teritoriului de pășunat. Spre exemplu, Ioan Bratu spune că (la nivelul anului 1999) plătea văraticul cu 25 de milioane de lei, după ce (în anii trecuți) închiriasse muntele Tarna (județul Vâlcea) cu 800.000 lei. Atare contracte de închiriere a pășunilor cu primăriile locale prevăd ca terenurile respective să nu poată fi sub-închiriate. Uneori (precum Dumitu Stancă, 62 de ani) tilișcanii se plâng că prețul pășunatului este stabilit de autoritățile județene, deși statul nu acordă vreo facilitate oierilor plecați în transhumanță. Potrivit publicației *Tilișca se prezintă*, satul Tilișca posedă 293 hectare de teren agricol, 212 hectare de fâneată și 207 hectare de pășune. Consiliul local al primăriei tilișcane organizează anual (în februarie) o licitație pentru închirierea pășunilor comunale; taxele de închiriere se stabilesc pentru fiecare specie animală (ovine, bovine, cabaline) și global pentru turmele cu mai mult de 150 de oi¹³.

O dificultate cu care păstorii tilișcani se confruntă în transhumanță este interdicția de a intra cu oile în pădure: “nici în culturile agricole intrarea oilor nu pune atâtea proble-

me...”, arată Ioan Bratu. În asemenea cazuri, pădurarii ajung să întocmească proces verbal. Adevărul (potrivit aceluiași cioban): “așteaptă să tragi sertarul, să vadă cu ce [bani] ai ieșit...”¹⁴

Și din acest punct de vedere, economia tilișcană își relevă caracterul productiv, căci practicienii locali ai transhumanței înțeleg asemenea “riscuri ale meseriei” și investesc în continuare în creșterea oilor. Evocările biografice ale ciobanilor din Tilișca abundă în detalii configurând natura aleatorie a acestei ocupații. Ilie Frăcea, de pildă, povestește cum în 1996, în Banat, a pierdut (datorită neglijenței ciobanilor angajați) 500 de miei, ce păscuseră pe un câmp otrăvit.

Fără îndoială, dramatismul acestor “istorii” personale nu poate fi generalizat pentru fiecare din familiile pastorale locale (o fostă băciță, de 78 de ani, atrage atenția asupra faptului că, după 1990, ciobanii locali nu au mai plătit statului nici cotă, nici contract, nici impozit). La fel de sigur este însă faptul că gestionarea “capitalului mobil” al turmei ovine are profunde implicații sociale, culturale și biologice asupra tilișcanilor. Potrivit unei alte băcițe, Eugenia Poenariu, la Tilișca “sunt mai multe văduve [decât văduvi], căci pe oamenii tineri i-a distrus munca asta, e ceva de neînchipuit”¹⁵

NOTE

1. Inițiativa Organismului internațional Opération Villages Roumains a răspuns, după 1989, situației create în România de proiectul de “sistemizare rurală”, stabilit în anii '70 ai secolului trecut de președintele Ceaușescu și concretizat prin legea votată în 1984 de Marea Adunare Națională a României (ca organ colectiv de conducere a puterii comuniste). Conștiința a fost distrugerea a numeroase localități rurale în vederea transformării lor în “centre agro-industriale” (pentru o abordare etnologică a acestui fenomen social, vezi Cuisenier 1994, 37-46).
2. I. Hașeganu localizează Mărginimea Sibiului într-un “patrulater” ale cărui limite sunt, la poalele Munților Sibiului, defileul Turnu Roșu, satele Șelimbăr și Cărpiniș (ambele în județul Sibiu) și Vârful Tărtărau (județul Gorj). Este vorba de un spațiu format dintr-o regiune de depresiuni și dealuri (până la altitudinea de 650 metri) și de o zonă muntoasă (ce ajunge până la altitudinea de 2245 metri). Temperatura medie anuală a acestui spațiu este de 6,8°C (cf. Hașeganu, 1941, 6-8). Trebuie arătat că fenomenul transhumanței la români nu se reduce la Mărginimea Sibiului. Romulus Vuia se referă, de pildă, și la ciobanii transhumanți din județele Hațeg și Vâlcea (cf. Vuia 1964, 154, 180-1). În aceste cazuri însă, este vorba de niște aspecte pastorale singulare și nu de o specializare transhumanță regională, ca în Mărginimea Sibiului.

3. Depresiunile Carpaților au constituit, de-a lungul istoriei românești, cadrul natural a numeroase țări (cf. latinescul terra), și anume niște alcătuirii socio-politice ce aveau să se reunească spre a crea statele medievale Moldova și Țara Românească, în prima jumătate a veacului al XIV-lea. Potrivit geografului Ion Conea (1935, 4), “[...] fragmentul de popor ce se adăpostea într-o asemenea țară locuia acolo ca într-un cuib, închis în acest cuib și în sine însuși, mulțumindu-se cu ceea ce îi putea da, ca hrană și bogăție de orice fel, valea sau depresiunea respectivă.” Cât privește depresiunea Tilișcăi, este vorba în acest caz de un “ecotip țărănesc”, în sensul stabilit de Eric Wolf (1966, 19): “The ecological adaptation of a peasantry consists of a set of food transfers and a set of devices used to harness inorganic sources of energy to the productive process. Together, these two sets make up a system of energy transfers from the environment to man. Such a system of energy we call an ecotype.”
4. Pierre Bonte se referă la puna, pășunea andină situată la mai bine de 4000 metri altitudine (cf. Bonte 1979, 26). Cu privire la realitățile etnografice românești, Traian Herseni consideră (1939, 256) că “La meilleure altitude pour l'élevage des moutons c'est entre 1500 et 1700 m.”
5. Alternanța de reședință a ciobanilor tilișcani coincide cu modul de viață al comunităților aromânești din sudul Balcanilor: “The urban koutsovlach in his village of origin [...] identifies with an ‘ideological’ homeland in the mountains but dwells for most part in the lowlands. For shepherds, the ideology of transhumance fits the behavioral reality of actual dual residency.” (cf. Chang, 1993, 691).
6. După Régine Cabanel-Leduc, marcarea oilor în Ile d'Ouessant (Finistere, în sudul Bretagnei) era repertoriată și contabilizată de primărie, odată ce semnele respective de proprietate fuseseră moștenite de la părinți (cf. Cabanel-Leduc, 1975, 549-550). În ceea ce privește identificarea renilor de către laponii din Kautokeino (Norvegia), Yves Delaporte remarcă diferența dintre marcarea făcută pe urechile și pe blana animalelor: prima categorie de semne era permanentă și mai formalizată, cea de-a doua putea fi recunoscută de la distanță (cf. Delaporte, 1983, 34, 36).
7. Pierre Bonte descrie (1979, 27) un ritm similar al transumanței andine a turmelor de llama și alpaca (respectiv, estival montan și iernat în câmpia amazoniană).
8. Potrivit lui Fredrik Barth (apud Burnham 1987, 159), comunitatea pastorală Basserî (Iran) consideră că 100 de oi pot susține un standard de viață satisfăcător, în vreme ce un efectiv de mai puțin de 60 de oi ar asigura cu greu subzistența unei familii. În această privință, Philip Burnham definește conceptul de “minimum herd size”, respectiv “the minimum or basic herd size per capita that would be necessary to sustain a group practising this form of livelihood.” (cf. Burnham, 1987, 159).
9. Mai mulți cercetători ai transumanței transilvane au subliniat avantajul climatic al versanților extra-carpatici, mai multe ore însoriți în timpul zilei, în raport cu versantul nordic al acestor munți, acolo unde este amplasat și satul Tilișca. O direcție uzuală a transumanței pastorale la români (din Transilvania către Muntenia și Moldova) relevă în atare condiții un comportament de adaptare la ecosistem (cf. Veress 1927, 4; Ghelasse, 1944, 30; Prodan, 1944, 126-7).
10. Pierre Bonnet amintește (1975, 606) utilizarea trenului și în cazul transumanței din Alpii Savoiei.
11. Productivitatea pastorală în raport direct cu piața caracterizează chiar și comunitățile de crescători de animale din regiuni greu accesibile. Astfel, păstorii din așezarea Sibayo (provincia Caylloma, în Peru, la o altitudine de 3900 de metri) au fost afectați de comerțanții intermediari și de fluctuațiile pieței naționale; în consecință, acești crescători de llama și alpaca “au hotărât să revină la sistemul tradițional de schimb [schimb în natură cu agricultorii situați la altitudini mai joase] ce le permitea, între altele, să păstreze controlul total asupra producției lor [...]” (cf. Brougere, 1984, 74).
12. Referindu-se la statutele sociale dintr-o comunitate pastorală din sud-estul Mauritaniei, Aline Tuazin distinge “cortul” (ca domeniu domestic feminin) de “pădure” (domeniul public masculin) (cf. Tuazin, 1984, 81). O distincție similară face Bernard Dumas cu privire la “neo-ciobanii” (păstori de origine urbană) din regiunea elvețiană Gruyere, însă – atunci când bărbatul se dedică mulsoarii vacilor și curățării pășunilor din jurul stânei, iar femeia – bucătăriei și pregătirii hrânzei – cei doi parteneri mulg împreună caprele (cf. Dumas, 1981, 37-39).
13. Régine Cabanel-Leduc menționează un “târg al oilor” care are loc anual în februarie în Ile d'Ouessant (Finistere, Bretagne) (cf. Cabanel-Leduc, 1975, 545). După Paul H. Stahl (1986, 128-129), printre problemele dezbătute de katun (adunarea generală a unui sat albanez) se numără și data de trimitere la munte a turmelor sătești. Andrei Veress se referă la “adletul muntelui”, respectiv închirierea pășunilor de către ciobanii transilvăneni plecați în transhumanță în Țara Românească și Moldova (cf. Veress 1927, 26-27).

14. Este vorba practic de niște vămi locale (ilegale), în condițiile lipsei unei reglementări oficiale a deplasării transhumante în România contemporană. Cu titlu comparativ, amintim situația din Siria, unde (în 1973) statul a intervenit printr-un decret care interzice orice cultură în anumite zone (precum Raqqa) considerate indispensabile pentru economia pastorală (cf. Hannover și Thieck 1984: 58). De asemenea, în Finlanda, organizarea de parcuri naționale în regiunile populate de laponii crescători de reni, a adus acestei țări un venit de 25 milioane mărci finlandeze, în anii 1979-1980 (cf. Aikio 1983: 72).
15. Am identificat în registrul agricol al comunei Tilișca nu mai puțin de 117 cazuri în care gospodăriile locale (dintr-un număr total de 568) sunt conduse de femei (de cele mai multe ori, văduve).

Bibliografie

- Aikio, Pekka. (1983). National Parks and Lapish Reindeer Husbandry. În P. Bonte (ed.) *Production Pastorale et Société. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales*, nr. 12, Paris (pp. 71-78).
- Bonte, Pierre. (1979). Notes sur le pastoralisme andine. În P. Bonte (ed.), *Production Pastorale et Société. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales*: (pp. 26-30), 1, Paris.
- Bonnet, Pierre. (1975). La transhumance ovine provençale. În *L'Homme et l'animal*, Premier colloque d'Ethnozoologie, Institut national d'Ethnoscience, (pp. 605-9) Paris.
- Brougère, Anne-Marie. (1984). Organisation sociale et organisation territoriale chez les éleveurs du Sud du Perou. În P. Bonte (ed.) *Production Pastorale et Société. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales*, (pp. 47-65). 14, Paris.
- Burnham, Philip. (1979). Spatial mobility and political centralization in pastoral societies. În *Pastoral production and society/Production pastorale et société* (pp. 349-360). Cambridge University Press / Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris.
- Cabanel-Ledu, Régine. (1975). L'élevage et le marquage du mouton en l'île d'Ouessant (Finistère). În *L'Homme et l'animal* (pp. 543-552). Premier colloque d'Ethnozoologie, Institut national d'Ethnoscience, Paris.
- Chang, Claudia. (1993). Pastoral transhumance in the Southern Balkans as a Social Ideology: Ethnoarcheological Research in Northern Greece. *American Anthropologist*, 95, 3, 687-703.
- Conea, Ion. (coord.) (1935). *Clopotiva, un sat din Hațeg*. București.
- Cuisenier, Jean. (1994). *Le feu vivant. La parenté et ses rituels dans les Carpates*. Paris: PUF.
- Delaporte, Yves. (1983). Les procédés d'identification des rennes par les lapons: codes et systèmes indicateurs. În P. Bonte (ed.) *Production Pastorale et société. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales* (pp. 33-36), 12, Paris.
- Donat, Ion. (1966). Păstoritul românesc și problemele sale. *Studii*, 2, București.
- Dumas, Bernard. (1981). *Les Pela. Approche ethnologique des néo-bergers en Gruyère*, Lucrare de licență, Facultatea de Litere Universității din Neuchâtel.
- Ghelasse, I.I. (1944). *Mocanii. Importanța și evoluția lor social-economică în România. Expansiunea lor în Câmpia Tisei, în Caucaz și Crimeea*, București.
- Hannoyer, Jean și Thieck, Jean-Pierre. (1984). Observations sur l'élevage et le commerce du mouton dans la région de Rakka en Syrie. În P. Bonte (ed.) *Production Pastorale et société. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales* (pp. 47-65), 14, Paris.
- Haseganu, I. (1941). *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a vechiului regat*. Brașov.
- Herseni, Traian. (1939). L'Organisation pastorale en Roumanie. *Archives pour la Science et la Réforme sociale*, XIII.
- Prodan, David. (1944). *Imigrația românilor din principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj.
- Stahl, Paul H. (1986). *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*. New York: Columbia University Press.
- Steward, Julian H. (1976). The concept and Method of Cultural Ecology. În *Evolution and Ecology. Essays on Social Transformation* (pp. 43-67). Urbana: University of Illinois Press.
- Tauzin, Aline. (1984). Statuts féminins dans une société pastorale: les Maures de Mauritania. În P. Bonte (ed.) *Production pastorale et sociétés. Recherches sur l'écologie et l'anthropologie des sociétés pastorales* (pp. 79-91), 14, Paris.

Veress, Andrei. (1927). *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*, București.

Vuia, Romulus. (1964). *Tipuri de păstorit la români*, București: Editura Academiei.

Wolf, Eric R. (1966). *Peasants*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Abstract

This paper examines the adaptive pattern defining the Romanian pastoral community of Tilișca (South Transylvania). Pastoral economy is described here as a set of ecological strategies of the local shepherds (as concerns their habitat, social organisation of the sheepfold, and relationships with the environment). The historical background of the pastoral transhumance in South Transylvania, as well as several ethnographic comparisons, are methodologically used for a similar and differential understanding of the cultural ecology in the village of Tilișca. Adaptation of the Tilișcans to the contemporary market economy is considered as a possible developmental model to be extended at the level of other Romanian villages today.

MULȚUMIRI. Cercetarea pe care se bazează acest articol a beneficiat de sprijinul generos al Ecole Doctorale en sciences Sociales (București), în perioada 1996-2000. Autorul mulțumește Profesorilor Rose-Marie Lagrave, Anne-Marie-Losonczy, Pierre Centlivres, Paul Henri Stahl, Christian Ghasarian și Gheorghiță Geană pentru atență îndrumare primită în munca sa.